

УДК 327.82

ҚАЗАҚСТАН-ЖАПОНИЯ: ӨЗАРА ТИІМДІ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ БАҒЫТТАРЫ

Кыдыров Женис Серикбаевич

satglobalkz@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Халықаралық қатынастар факультеті,

Аймақтану кафедрасының 1 курс докторанты

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекші- Таштемханова Р.М

Кіріспе. Геосаясат ұғымы ХІХ ғ.а. және ХХ ғ. б. қалыптаса бастады.

Геосаясат негізін қалыптастырушылар алғашында оның географиялық орналасуына басты назар аударды.

Жалпы «геосаясат» ұғымы кең мағынада түсіндіріледі. Л.М.Гайдукевичтің «Геополитика» оқу-әдістемелік құралында геосаясат (гр. ge -жер және politica-саясат) – мемлекеттің физикалық және әлеуметтік, материалдық және моральдық ресурстарының жиынтығын зерттейтін, оны пайдалану халықаралық аренада өз мақсаттарына жетуге мүмкіндік беретін әлеуетті құрайтын ғылым [1, 7] делінген.

Халықаралық қатынастарды дамыту, әлемдік экономиканы қалыптастыру, ғылыми-техникалық тұрғыдан алға жылжуда геосаясат мәселесінің өрісі айтарлықтай ауқымды. Бүгінгі таңда бұл ғылым таза саяси және экономикалық мәселелерді талдайды, даудың басым бөлігі экономикалық келіспеушіліктерге байланысты.

Американдық геосаясаттың негізін қалаушы А. Мэхэн алдымен келесі критерийлер негізінде мемлекеттердің геосаяси күшін талдау әдістемесін жасады:

- жалпы географиялық жағдай: теңіз байланысының мүмкіндігі, жау аумағына өз флотымен қауіп төндіре білу, құрлық шекараларының ұзындығы және стратегиялық маңызды аймақтарды бақылау мүмкіндігі;
- сауда мен стратегиялық қауіпсіздіктің өркендеуіне ықпал ететін теңіз жағалаулары пішіндерінің физикалық конфигурациясы;
- аумақтың жалпы ұзындығы және жағалау сызығы;
- кемелерді салуға және оларға қызмет көрсетуге қабілетті халық саны;
- ұлттық сипат және халықтың саудамен айналысу қабілеті;

- басқарудың саяси сипаты және ең үздік адами ресурстарды теңіз Күшін құруға қайта бағдарлау мүмкіндігі [1, 11].

А. Мэхэннің теориясы теңіз кеңістігін әлемдік көшбасшылықтың негізгі аймағы ретінде қарастырады. Зерттеушінің пікірінше, АҚШ-тың әлемдік көшбасшылығының негізі төрт шарт:

- 1) Ұлыбританиямен одақ;
- 2) Германияны оқшаулау;
- 3) Тынық мұхитындағы Жапонияның қарсылығы;
- 4) Еуропамен Азияға қарсы одақ [1, 11].

Америка мен Жапония арасындағы қарым-қатынас ұзақ жылдар қарама-қайшылықпен ерекшеленді. Бүгінде бұл елдер бірігіп қарым-қатынас жасаудың тұрақты бағытын көрсетті. Қазіргі күнге дейін Жапонияның сыртқы саясатындағы орталық орын Америкамен қарым-қатынас болып қала береді.

Мақсатымыз Американың Жапонияға қатысты геосаясатының ерекшеліктерін қарастыру.

Нәтиже. Америка мен Жапония арасындағы қарым-қатынастың басталуы ретінде сонау 1854 жылы командир Мэтью Перридің «қара кемелері» Жапонияға келгенде, елдер бейбітшілік пен достық туралы әйгілі екіжақты келісімге қол қойған кезеңін айтуға болады. Жапония үшін бұл құжат тарихтағы бетбұрыс болды. Ол Токугава Шогунаты 200 жылдан астам уақыт бойы жүргізіп келе жатқан «жабық есік» саясатының аяқталғанын білдіреді.

XX ғ. 70-ші жылдары экономикалық күштің үш орталығы құрылды: АҚШ - Батыс Еуропа - Жапония. Осы жылдар ішінде бұл орталықтардың құрылымы айтарлықтай өзгерді:

- 1) бұл орталықтардың экономикалық әлеуеті тепе-теңдікке ие болды.
- 2) олар өзара байланысты болды.
- 3) АҚШ-тың осы үш бұрышты жүйе шеңберіндегі салыстырмалы түрде төмендеуіне қарамастан, дәл қазір олар жүйеде де, одан тыс жерлерде де, яғни жаһандық масштабта жалғыз гегемонияға мүмкіндік алды.
- 4) КСРО-ның ыдырауы және Ресейдің экономикалық қуаты бойынша үшінші дәрежелі державаға айналуы нәтижесінде 80-90-шы жылдардың басында халықаралық қатынастардағы биполярлықтың бұзылуынан туындады. Мұндай оқиғалар АҚШ-тың әлемде жалғыз гегемониялық рөл ойнауға деген ұмтылысын күрт күшейтті.

XXI ғ. Американың геосаяси жоспарларында Жапония ең маңызды геостратегиялық одақтасы.

Жапония Америка әскерлеріне Төтенше жағдайлар туындаған кезде азаматтық аэродромдар мен теңіз порттарын пайдалануға, сондай-ақ экономикалық санкциялар кезеңінде жүкпен келе жатқан шетелдік азаматтық кемелерді тексеруге рұқсат береді [2].

Тынық мұхиты аймағындағы Американың жалпы мақсаттағы күштер тобының негізгі соққы күші алты тасымалдаушыдан тұрады, олардың әрқайсысы 90-ға дейін тікұшақтарды тасымалдауға қабілетті. Олардың күшін зымыран кемелері мен ұзақ қашықтықтағы зымырандармен қаруланған мақсатты ядролық суасты қайықтары толықтырады. Америка теңіз корпусындағы үш бөлімнің екеуі Тынық мұхитында орналасқан. Тынық мұхиты аймағындағы құрлық әскерлері төрт дивизия құрамында 51 мың адамнан тұрады, ал әуе күштері 290 әскери ұшақтан тұрады. Американдықтар әскери салада толық үстемдікті қамтамасыз ету үшін нақты әскери қақтығыстарда өз әскерлері мен флот күштерін тексеріп отырады. Алынған тәжірибе негізінде әскерлер мен қаруды басқару жүйелері қарқынды түрде жаңартылуда. Автоматты басқару жүйелері қосылыстарға уақтылы анықтауды, қолдаудың сенімділігін, мақсатты тиімділікті және нақты мақсаттарға жақын уақыт ауқымында берілген мақсаттарға қол жеткізудің жоғары ықтималдығын қамтамасыз етеді. Тынық мұхитында жаудың зымырандарымен күресу үшін кеме жүйесі орналастырылды. Қарудың бірқатар үлгілерін әзірлеу, сондай-ақ қолданыстағы қару-жарақ жүйелерін жетілдіру бойынша жұмыстар жалғасуда [3].

1990 жылғы наурызда Премьер Кайфу мыналарға:

- 1) бейбітшілік пен қауіпсіздікті нығайтуға;
- 2) бостандықты, теңдікті және демократияны құрметтеуге;
- 3) ашық нарықтық экономика арқылы Дүниежүзілік өркендеуге кепілдік беруге;
- 4) барлық адамдардың лайықты өмір сүруіне кепілдік беретін дамуды қамтамасыз етуге;

5) негізгі белгілер ретінде диалогпен және ынтымақтастықпен тұрақты халықаралық қатынастар жүйесін құруға негізделген жаңа әлемдік тәртіп туралы өзінің түсінігін қалыптастырды [4].

1992 жылдан бастап Жапонияның Сыртқы саясат жөніндегі құжатында Жапонияның белгілі бір елдермен немесе аймақтармен қарым-қатынасы туралы бөлімдер жоқ, бірақ қарусыздану және сыртқы экономикалық көмек бірінші орынға қойылған проблемалар бойынша құрылған.

1992 жылы 24 қаңтарда парламентте сөйлеген сөзінде премьер-Министр Миязава: «біздің АҚШ-пен қауіпсіздік туралы келісімдеріміз Азия-Тынық мұхиты аймағында бейбітшілік пен өркендеу үшін таптырмас негіз болып табылады және Жапония оларды қатаң сақтайды. Біздің бейбіт Конституциямызға және басқа елдерге қауіп төндіруі мүмкін ерекше қорғаныс сипаты мен әскери державаға енбеу туралы негізгі принциптерге сәйкес Жапония қатаң азаматтық бақылаумен және үш ядролық емес қағидаттарға сәйкес жеткілікті қорғаныс қабілетін нығайтуға күш салуды жалғастырады» [5] делінген.

Хашимото мен Б.Клинтонның келіссөздері нәтижесінде 1996 жылы 17 сәуірде жарияланған жаңа жапон-американдық қауіпсіздік декларациясы қорғаныс саясаты саласында ерекше назар аудартады [6]. Ол екі елдің де жалпы қолданыстағы саясатқа деген адалдығын растап қана қоймай, Азия-Тынық мұхиты аймағына қатысты Жапония мен Американың стратегиялық серіктестігінің рөлін ерекше атап өтті.

Хашимото тұсында Жапонияның сыртқы саясатының «үш тірегі»:

- 1) бүкіл әлемдегі тұрақтылық пен бейбітшілікке;
- 2) дамушы елдердің дамуына;
- 3) жаһандық қоғамның әрбір азаматына жәрдемдесуге шақырылды.

1996 жылғы 22 қаңтарда Жапония премьер-министрі Р. Хашимото: «...жапон-американдық қатынастар тек Жапония үшін ғана емес, бүкіл әлем үшін де маңызды екіжақты қатынастар болып табылады және олар Азия-Тынық мұхиты аймағындағы және бүкіл әлемдегі бейбітшілік пен тұрақтылықтың негізі болып табылады» [7] деген болатын.

XX ғасырдың екінші жартысы мен XXI ғасырдың басында Жапонияның геосаяси жағдайы мен оның экономикалық күшін өз мүдделері үшін пайдалану жөніндегі американдық бағыт күрт ауытқуларға ұшырамаса, онда жапон билеуші элитасының дамып келе жатқан әлемдік тәртіп туралы көзқарастары өте қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді перспективаларға арналған идеялардың қоспасы болып табылады. Жапон билеуші элитасының көзқарастары АҚШ-тың жетекші рөлі мен еркін саудадағы халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тұжырымдамаларымен тығыз байланысты.

Америка Жапонияның ең тиімді одақтасы. Жапон билеуші элитасының мүшелері Американың әлем туралы идеялары кез-келген жаңа әлемдік тәртіп жағдайында бірге бейбіт өмір сүру мен өркендеуді сақтауын тілейді. Олардың күш қолдану туралы көзқарасы философиялық ізденістерге қарағанда прагматикалық көзқарастардың нәтижесі болып табылады және олар қазіргі әлемдегі бейбітшілік пен тұрақтылықты практикалық қамтамасыз етуден гөрі осы қолдануды негіздейтін немесе заңдастыратын принциптерді талқылауға онша қызығушылық танытпайды.

Жапон билеуші элитасының халықаралық қауіпсіздіктің жаңа жүйесіне көшудің жеңіл аяқталуына деген қызығушылығы халықаралық қоғамдастық пен оның құрамдас бөліктерінің шекараларындағы биліктің қалыптасқан сипатына қатысты алаңдаушылыққа айналатынын атап өткен жөн. Осыған байланысты ол Джозеф Найға тиесілі «жұмсақ билік» идеясын қолдайды» [8].

«Тынық мұхиты» Азия елдерінің экономикасындағы американдық доллардың үстемдігіне келетін болсақ, иенаны аймақтық валютаға айналдыруға шақыратын дауыстар басымырақ, өйткені нақты экономикада Жапонияда өндірілген тауарлар және осы тауарлармен жасалатын мәмілелер бұл сөздің мағынасында басым болады [9]. Мұндай қадам алыпсатарлардың шабуыл жасау мүмкіндігін азайтып, валюта нарығының тұрақтылығын нығайтып, барлық мәмілелердің тиімділігін арттыруы мүмкін. Бұлардан американдық үстемдікті экономика саласында да мойындауға болар, дегенмен бұдан шығудың да жолдары қарастырылады. Жапондық билеуші элитаның жағдайын жалпы келесідей сипаттауға болады: ол Американдық бір полюсті қолдауға ынталы емес, кейде проблемаға өз көзқарасын көрсетпейтін шешімдер қабылдауға мәжбүр.

Қорытындылай келе, Жапонияның Американың геосаяси жоспарларындағы рөлін талдау көрсеткендей, XX және XXI ғасырдың басында өте жоғары болғанын байқаймыз.

Қауіпсіздік жөніндегі бірлескен жапон-американ декларациясында мемлекеттің ұлттық саясаты бостандықты, демократияны қорғауға және адам құқықтарын құрметтеуге бағытталған.

Американың ұлттық мүдделерінің географиялық саласы жапондық ұлттық қауіпсіздік саясатының әрекет ету аймағымен сәйкес келді, бұл тек өз мемлекетінің ғана емес, бүкіл әлемнің аумақтық тұтастығын, егемендігін және идеологиялық құндылықтарын қорғау үшін саясаттың барлық құралдарын, соның ішінде әскери құралдарды пайдалануды қамтиды. Бұл әскери одақтастар ретінде Жапонияның немесе Американың қауіпсіздік саясатының объектілеріне айналады.

Қауіпсіздік саласындағы абсолютті үстемдік Американың барлық ізденістерінің бастауы болып табылады. Екі мемлекет арасындағы қарым-қатынас Жапонияның геосаяси тұрғыдан Америка үшін де, Жапония үшін де өте маңызды екенін көрсетті.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Геополитика: учеб.-метод. пособие / Л. М. Гайдукевич [и др.]. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск : БГУ, 2011. – 151 с
2. Пресс-бюллетень МИД Японии. 23.09.1997
3. Эволюция военного фактора и его влияние на систему международно-политических отношений в Восточной Азии» // Военная мысль, N.2, 2004
4. Kaifu T. Japan's Vision. // Foreign Policy. № 80. Fall 1990
5. White Papers of Japan. 1990-1991, p.214-216
6. The Japan Times. 18.04.1996
7. Policy Speech by Prime Minister Ryutaro Hashimoto to the 136th Session of the National Diet (January 22, 1996)
8. Nye J. Soft Power // Foreign Policy. № 80. Fall 1990, p. 153-171
9. C.H.Kwan. Economic Interdependence in the Asia-Pacific Region: Towards a Yen Bloc. L., 1994